

Выкарыстанне нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей у турыстычнай дзейнасці

*Аналіз матэрыялаў анкетавання, праведзенага ў межах маніторынга дзейнасці па захаванню нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей падрыхтаваны супрацоўнікамі Інстытута павышэння кваліфікацыі і перападрыхтоўкі кадраў установы адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў»
Каліноўскай А.Т., Гумінскай А.В.*

Інстытутам павышэння кваліфікацыі і перападрыхтоўкі кадраў установы адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў» у верасні 2020 года быў праведзены збор і аналіз звестак аб выкарыстанні турыстычнага патэнцыялу нематэрыяльнай культурнай спадчыны праз уключэнне нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей ў разнастайныя праграмы культурна-пазнавальнага турызму на працягу 2017 – 2020 гадоў.

Уключэнне нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей у турыстычную дзейнасць садзейнічае выкананню мэтай Канвенцыі ЮНЕСКА аб ахове нематэрыяльнай культурнай спадчыны, сярод якіх – прыцягненне ўвагі на мясцовым, нацыянальным і міжнародным узроўнях да важнасці нематэрыяльнай культурнай спадчыны і яе ўзаемнага прызнання. У 2019 годзе прыняты План мерапрыемстваў Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь па развіццю культурна-пазнавальнага турызму, адзін з пунктаў якога – гэта маніторынг дзейнасці па захаванню нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей, якія выкарыстоўваюцца ў турыстычнай дзейнасці.

Колькасць праяў нематэрыяльнай культурнай спадчыны, якім нададзены статус гісторыка-культурнай каштоўнасці павялічваецца штогод, адпаведна расце ўвага грамадства да знакавых праяў нацыянальнай культуры, яе адметных, а, часам, і ўнікальных праяў. У 2020 годзе ў Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь (далей – Дзяржспіс) уключаны 145 нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей, з іх 94 адметныя праявы нематэрыяльнай культурнай спадчыны.

Найбольш актыўна ў турыстычную дзейнасць уключаны традыцыйныя абрады, рамёствы, адметныя праявы мясцовай кухні. Частка звычайў, рэлігійных абрадаў і практык не разлічана на масавы ўдзел наведвальнікаў, таму да турыстычнай дзейнасці яны могуць быць далучаны толькі апасродкавана праз звесткі ў даведніках, інфармацыйных буклетах, тэкстах экскурсій, музейных экспазіцыях.

У кожнай вобласці вылучаецца пэўная колькасць нематэрыяльных каштоўнасцей, турыстычны патэнцыял якіх выкарыстоўваецца найбольш актыўна. У цэлым па краіне 52% нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей мэтанакіравана ўключаны ў розныя формы турыстычнай дзейнасці (табл.1). Значна большы гэты паказчык толькі ў Віцебскай і Гродзенскай абласцях. Гэта сведчыць пра сістэмную работу, якая праводзіцца

ўстановамі культуры па вывучэнню і выкарыстанню турыстычнага патэнцыялу адметных праяў мясцовай нематэрыяльнай культурнай спадчыны, як да надання статусу гісторыка-культурнай каштоўнасці, так і пасля ўключэння ў Дзяржспіс.

Табл. 1

Уключэнне нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей у турыстычную дзейнасць

Вобласць	Колькасць нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей						
	агульная	якія актыўна выкарыстоўваюцца ў турыстычнай дзейнасці		якія не могуць актыўна выкарыстоўвацца ў турыстычнай дзейнасці		маюць нявыкарыстаны турыстычны патэнцыял	
		колькасць	%	колькасць	%	колькасць	%
Брэсцкая	18	7	39	5	28	4	22
Віцебская	17	11	65	6	35	0	0
Гомельская	12	5	42	2	17	5	42
Гродзенская	18	13	72	5	28	0	0
Магілёўская	14	6	43	4	29	4	29
Мінская	15	7	47	6	40	2	13
Усяго	94	49	52	27	29	16	17

Аналіз паказаў, што сярод элементаў нематэрыяльнай культурнай спадчыны, якія амаль не выкарыстоўваюцца з турыстычнай дзейнасці, акрамя мясцовых рэлігійных абрадаў, сапраўды разлічаных на невялікую мясцовую супольнасць, аказалася і большасць выканальніцкіх мастацтваў, сярод якіх адметныя спеўныя, танцавальныя, апавядальныя традыцыі. Беларускамі і замежнымі этнамузыкалагамі заўсёды адзначалася асаблівая роля песеннай культуры ў народнай творчасці Беларусі, падкрэслівалася яе цэласнасць, устойлівасць, захаванасць найбольш старажытнага гістарычнага пласта. Таму выклікае занепакоенасць, што сёння фактычна адсутнічаюць формы прэзентацыі традыцыйнага спеўнага мастацтва для шырокіх колаў грамадства.

Даволі відавочны турыстычны патэнцыял некаторых гісторыка-культурных каштоўнасцей застаецца пакуль па-за ўвагай устаноў культуры. Напрыклад, мастацкія практыкі саломаліцення, якія ўключаны ў Дзяржспіс у 2020 годзе, шырока распаўсюджаны ў кожнай вобласці і могуць паслужыць асновай для мноства выставачных і інтэрактыўных турыстычных праграм. Адсутнічае аналіз турыстычнага патэнцыялу нематэрыяльнай культурнай спадчыны ў Гомельскай вобласці, дзе адказнасць за захаванне жывых форм культурнай спадчыны ў многіх раёнах перададзена музеям або мясцовым установам культуры і не мае дастатковай увагі на абласным узроўні.

Пэўная колькасць турыстычных маршрутаў, якія ўключаюць інтэрактыўныя формы знаёмства з нематэрыяльнымі гісторыка-культурнымі каштоўнасцямі распрацавана ў кожнай вобласці. У Брэсцкай і Гомельскай абласцях створаны па дзве інтэрактыўныя праграмы з ўключэннем нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей (у Іванаўскім

і Бярозаўскім раёнах на Брэстчыне, у Ельскім і Жыткавіцкім раёнах на Гомельшчыне). Па тры цікавыя маршруты можна знайсці ў Віцебскай (у Пастаўскім і Докшыцкім раёнах) і Мінскай абласцях (у Валожынскім і Капыльскім раёнах). У Гродзенскай і Магілёўскай абласцях прапануецца значна больш інтэрактыўныя форм знаёмства з нематэрыяльнымі гісторыка-культурнымі каштоўнасцямі для турыстаў (у Гродзенскім, Лідскім, Ваўкавыскім і Навагрудскім раёнах на Гродзеншчыне, у Дрыбінскім, Клічаўскім, Слаўгарадскім, Чэрыкаўскім раёнах на Магілёўшчыне).

Сярод масавых культурных мерапрыемстваў абласнога ўзроўню, на якіх найбольш шырока прадстаўлены нематэрыяльныя гісторыка-культурныя каштоўнасці, вылучаюцца фестывалі і святы, прысвечаныя адметным праявам нематэрыяльнай культурнай спадчыны, якія арганізаваны ў Гродзенскай і Віцебскай абласцях (у дужках пазначаны арганізатар; перыядычнасць і месца правядзення):

рэгіянальны фестываль традыцыйнай культуры **“Скарбы Гродзеншчыны”** (ДУК “Гродзенскі абласны метадычны цэнтр народнай творчасці”; раз у два гады; у розных раёнах вобласці);

абласны фестываль рэгіянальнага фальклору **“Панямоння жыватворныя крыніцы”** (ДУК “Гродзенскі абласны метадычны цэнтр народнай творчасці”; раз у два гады; у розных раёнах вобласці);

рэгіянальнае свята-кірмаш вырабаў рамеснікаў **“Велікодны кірмаш”** (ДУК “Гродзенскі абласны метадычны цэнтр народнай творчасці”; штогод; г. Гродна);

адкрыты конкурс традыцыйнай свістулькі **“Салавейка”** (ДУ “Віцебскі абласны метадычны цэнтр народнай творчасці”; штогод; г. Дуброўна, г. Віцебск)

абласное свята-конкурс вясельных абрадаў Віцебшчыны **“Вялікая вясельніца”** (ДУ “Віцебскі абласны метадычны цэнтр народнай творчасці”; раз у два гады; у розных раёнах вобласці)

абласны пленэр маляванага дывана **“Райскі сад”** (ДУ “Віцебскі абласны метадычны цэнтр народнай творчасці”; штогод; г. Глыбокае, г. Віцебск).

У Брэсцкай, Мінскай, Магілёўскай абласцях нематэрыяльная культура спадчына ўключана ў фестывалі і конкурсы народнай творчасці і фальклорнага мастацтва, якія ахопліваюць разнастайныя формы работы не толькі з традыцыйнай спадчынай спадчынай, але і з сучаснымі формамі народнай культуры. Сярод буйных абласных мерапрыемстваў вылучаюцца наступныя (у дужках пазначаны арганізатар; перыядычнасць і месца правядзення):

этнапраект **“Рух зямлі”**, мерапрыемствы якога ладзяцца некалькі разоў на год з 2009 года (ДзУК “Брэсцкі абласны грамадска-культурны цэнтр”; штогод, г. Брэст і іншыя раёны вобласці);

абласное свята фальклорнага мастацтва **“Таночак”** (ДзУК “Брэсцкі абласны грамадска-культурны цэнтр” і аддзел ідэалагічнай работы,

культуры і на справах моладзі Драгічынскага райвыканкама, раз у два гады, в. Бездзеж Драгічынскага раёна);

свята народных мастацкіх рамёстваў “Слуцкія паясы” (ДУК “Мінскі абласны цэнтр народнай творчасці”, раз у два гады, г. Слуцк);

свята-конкурс майстроў ткацтва “Матчыны кросны” (Мінскі аблвыканкам, Старадарожскі райвыканкам, раз у тры гады, г. Старыя Дарогі);

фестываль фальклорнага мастацтва “Фальклорная талака” (ДУК “Мінскі абласны цэнтр народнай творчасці”, раз у два або тры гады, г. Барысаў);

абласны фестываль фальклорнага мастацтва «Скарбніца Падняпроўя» (УК «Магілёўскі абласны метадычны цэнтр народнай творчасці і культурна-асветнай работы»);

абласны творчы праект «Фестываль народных талентаў Магілёўшчыны» (УК «Магілёўскі абласны метадычны цэнтр народнай творчасці і культурна-асветнай работы»).

На падобных мерапрыемствах часта адсутнічае акцэнт на нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцях і іх наведвальнікі не заўсёды маюць магчымасць даведацца, што пэўныя традыцыі ўключаны ў Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь. Турыстычны патэнцыял такіх святаў часта не выкарыстоўваецца ў поўнай меры, бо галоўная ўвага надаецца конкурсным праграмам удзельнікаў, а не прыцягненню наведвальнікаў з дапамогай творчых праграм для гасцей свята.

Больш турыстаў бывае на агульнавядомых абласных святах “Дажынкi”, “Купалле”, у “Гарадах майстроў” падчас розных фестываляў, дзе амаль заўсёды бываюць прадстаўлены розныя традыцыйныя рамёствы і выканальніцкія мастацтвы, ў тым ліку ўключаныя ў Дзяржспіс, але пры гэтым часта адсутнічае інфармацыі пра іх статус, мастацкія адметнасці, значэнне для культуры вобласці або рэспублікі.

На падставе выкарыстання мясцовай нематэрыяльнай культурнай спадчыны ствараюцца цікавыя раённыя мерапрыемствы. Нематэрыяльныя гісторыка-культурныя каштоўнасці добра прадстаўлены для турыстаў, гасцей і мясцовых жыхароў у шэрагу раёнаў Беларусі (табл.2)

Табл. 2

Лепшыя культурныя мерапрыемствы раённага ўзроўню, створаныя з мэтай папулярызацыі нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей

Раён, месца правядзення	Культурная падзея
<i>Брэсцкая вобласць</i>	
Маларыцкі раён, г. Маларыта	Раённы агляд-конкурс абрадавага фальклору “Спадчына зямлі Маларыцкай”
Столінскі раён, г. Давыд-Гарадок	Рэгіянальнае свята зімовых абрадаў “Конікі”
Драгічынскі раён, в. Бездзеж	Раённае свята “Велікодны вернісаж”
Пінскі раён, в. Мерчыцы	Адкрыты рэгіянальны фестываль фальклорнага мастацтва “Фальварак мінулага”

<i>Віцебская вобласць</i>	
Глыбоцкі раён, г.Глыбокае	Раённае свята ”Квітней, Глыбоччына“
Гарадоцкі раён, г.Гарадок	Раённае свята народнай творчасці беларускай паэзіі і фальклору ”Гарадоцкі Парнас“
Пастаўскі раён, г. Паставы	Раённае ”Свята клёцак“
Полацкі раён, вёскі раёна	Культурны праект ”З народнай скарбонкі Полаччыны“
<i>Гомельская вобласць</i>	
Веткаўскі раён, аг. Неглюбка	Свята неглюбскага ткацтва «Кросенцы»
Веткаўскі раён, г. Ветка	Адкрытае раённае свята фальклору «Траецкі карагод на Веткаўшчыне»
Ельскі раён, г Ельск	Раённы кірмаш народных талентаў “Фарбы спадчыны маёй”
<i>Гродзенская вобласць</i>	
Свіслацкі раён, г.Свіслач	Рэгіянальнае свята “Свіслацкі кірмаш”
Лідскі раён, г. Ліда	Творчая сустрэча майстроў і аматараў рамяства “Свята ткацтва”
Мастоўскі раён, аг. Гудзевічы	Летняя школа “Майстэрня падвойнага ткацтва”
Слоні́мскі раён, в.Паўлава	Фэстываль “Паўлаўскі каравай”
<i>Магілёўская вобласць</i>	
Бабруйскі раён, пасёлак Глуша	Раённы фэстываль народнай творчасці і рамёстваў «Глушанскі хутарок»
Быхаўскі раён, г.Быхаў	Раённы фэстываль дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва «Саламяны павук»
Дрыбінскі раён, г.п. Дрыбін	Рэгіянальны фэстываль народнай творчасці, народных промыслаў і рамёстваў «Дрыбінскія таржкі»
Слаўгарадскі раён, в.Кліны	Фэстываль «Макавей»
<i>Мінская вобласць</i>	
Любанскі раён, в.Шыпілавічы	Фэст традыцыйнай культуры “Пятровіца”
Любанскі раён, вёскі раёна	Раённы фэст аўтэнтычнай песні “Бабулі”
Капыльскі раён, в.Семежава	Свята-конкурс майстроў ткацтва “Млечны шлях ад рук бабулі”
Салігорскі раён, г.Салігорск	Рэгіянальны фэстываль фальклорнага мастацтва “Сугалоссе”

У кожнай вобласці ёсць прыклады паспяховых мясцовых ініцыятыў па прасоўванню нематэрыяльнай культурнай спадчыны. Напрыклад, у в.Стойлы Пружанскага раёна на аграсядзібе “Стулы” у памяць аб жыцці і творчасці М.В.Тарасюка прыватным сямейным тэатрам прапануецца батлеечны спектакль “Прытулак памяці”, прысвечаны майстру, праводзяцца пленэры разьбяроў, іншыя творчыя мерапрыемствы, госці сядзібы могуць наведаць

музей з “драўлянымі народамі”, які знаходзіцца побач. Сістэмная дзейнасць па далучэнню да народнай спадчыны ажыццяўляецца работнікамі культуры Пастаўскага раёна, у якім ахоўваюцца пяць нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей. У розных населеных пунктах Пастаўшчыны праходзіць доўгатэрміновая акцыя “Святкуем па-беларуску”, культурна-асветніцкі праект “Ведай свой край. Народная культура”, распачата рэалізацыя беларуска-польскага праекта “Кулінарны шлях” – “Смакі Беларусі”.

У Гродзенскай вобласці для пашырэння магчымасцей азнаямлення з нематэрыяльнымі гісторыка-культурнымі каштоўнасцямі ў шэрагу раёнаў створаны музейныя экспазіцыі і пакоі, у якіх гасцям прапануюцца сустрэчы з носьбітамі, дэманстрацыі, майстар-класы і пачастункі. У Гродзенскім раёне працуе музей пісанкі ў Сапоцкінскім культурна-турыстычным цэнтры і музейны пакой драўляных музычных інструментаў М.А.Скрамблевіча ў Адэльскім цэнтры культуры і народнай творчасці; у Воранаўскім раёне – музейны пакой “Тут радзімы маёй пачатак”; у Слоніўскім – творчая гасціная традыцыйнага печыва.

У Магілёўскай вобласці, ў якой статус гісторыка-культурнай каштоўнасці маюць традыцыі паломніцтва да крыніц, акрамя агульнапрынятых дзён ушанавання, праводзяцца розныя тэматычныя фестывалі ў іншы час, напрыклад эка-этна-фестываль «Песні аб крыніцах» і кулінарны фестываль «Гаспадыня крыніца запрашае» у Слаўгарадскім раёне. Паспяхова дзейнічае і прымае турыстаў гасцей «Дрыбінская школа шапавалаў», створаная ў межах праекта МТД ЕС-ПРААН «Садзейнічанне развіццю на мясцовым узроўні ў Рэспубліцы Беларусь» (*арганізатар ДУК «Дрыбінскі раённы гісторыка-этнаграфічны музей»*).

У Мінскай вобласці цэнтры прыцягнення ўвагі да нематэрыяльнай культурнай спадчыны ўзніклі ў многіх раёнах. Напрыклад, у Капыльскім быў створаны раённы цэнтр ткацтва ў аг.Семежава, на базе якога адкрыта багатая экспазіцыя мясцовага тэкстылю і школа ткачоў. У Любанскім раёне цэнтрам адраджэння традыцый мясцовага хлебапячэння і прэзентацыі багатай народнай спадчыны стаў дом народных традыцый у в. Жораўка. Актыўна адраджае розныя напрамкі традыцыйнай культуры Ракаўскі цэнтр фальклору ў Валожынскім раёне.

Такім чынам, цікавыя, прывабныя для турыстаў мясцовыя ініцыятывы можна знайсці ў кожнай вобласці! Найбольш эфектыўнымі яны становяцца пры аб’яднанні розных відаў мясцовай спадчыны для прадстаўлення цэласнага вобраза традыцыйнай культуры. Утварэнню турыстычна-прывабных асяродкаў народнай спадчыны спрыяе цеснае супрацоўніцтва ўстаноў культуры, адукацыі, спорту і турызму, мясцовых органаў улады, міжнародных праграм падтрымкі.

У Брэсцкай, Віцебскай і Гродзенскай абласцях дзейнічаюць праграмы транспамежнага супрацоўніцтва, у якія ўключаны мерапрыемствы па вывучэнню і аднаўленню нематэрыяльнай культурнай спадчыны, стварэнню

і пашырэнню цэнтраў па рэвіталізацыі старадаўніх рамёстваў. Напрыклад, праект “Народная творчасць без межаў” у межах праграмы тэрытарыяльнага супрацоўніцтва краін Усходняга партнёрства Беларусь-Украіна ажыццяўляўся на тэрыторыі Маларыцкага (Беларусь) і Ратнаўскага (Украіна) раёнаў.

У межах Праграмы трансгранічнага супрацоўніцтва Латвія-Літва-Беларусь на 2014-2020 гады падтрымцы і захаванню нематэрыяльнай гісторыка-культурнай спадчыны і традыцыйных рамёстваў былі прысвечаны наступныя праекты:

праект “Вывучэнне і зберажэнне традыцыйных рамесных навыкаў жыхароў даліны Дзвіны/Даўгавы і перадача іх будучаму пакаленню” (Браслаўскі і Полацкі раёны);

праект “Юныя рамеснікі за захаванне і развіццё традыцыйных навыкаў праз трансгранічнае супрацоўніцтва паміж рэгіёнамі Латвіі, Літвы і Беларусі” (Глыбоцкі раён);

праект “Мабільнае мастацтва як аснова ўзаемадзеяння ў развіцці і захаванні культурнай спадчыны прыгранічных тэрыторый” (Мастоўскі раён);

праект “Умацаванне самабытнасці сельскіх раёнаў шляхам развіцця традыцыйных рамёстваў і турызму” (Лідскі раён)

Носьбіты нематэрыяльнай культурнай спадчыны распаўсюджваюць веды пра свае традыцыі праз удзел ў міжнародных фестывалях. Найбольш актыўна гэта робяць майстры і аўтэнтычныя выканаўцы Віцебскай і Мінскай абласцей. За перыяд з 2017 па 2020 гады беларуская традыцыйная спадчына была прадстаўлена на фестывалях і форумах у Расіі, Украіне, Славакіі, Літве, Польшчы, Германіі, Турцыі, Аб’яднаных Арабскіх Эміратах, Кітаі.

Значна часцей і больш актыўна носьбіты нематэрыяльнай культурнай спадчыны прымаюць удзел у міжнародных фестывалях і творчых сустрэчах на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь. Шэраг фестываляў народнай творчасці і рамесных традыцый за час свайго існавання набылі статус міжнародных:

Міжнародны пленэр ганчароў (в. Гарадная Столінскага раёна);

Міжнародны фестываль фальклору “Мотальскія прысмакі” (г. Іванава);

Міжнародны пленэр дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва і конкурс па ганчарству “Гліна спявае” (пас. Копысь Аршанскага раёна);

Міжнародны фестываль этнакультурных традыцый «Кліч Палесся» (аг.Ляскавічы Петрыкаўскага раёна).

На Міжнародным фестывалі мастацтваў “Славянскі базар у Віцебску” заўсёды шырока прадстаўлена нематэрыяльная культурная спадчына ў межах праграм народнай творчасці, якія праходзяць на вуліцах і плошчах горада. Штогод ладзіцца не толькі “Горад майстроў”, але і конкурсы па адметных беларускіх рамёствах – саломаляцтву, маляванцы, выцінанцы і іншых, у якіх прымаюць удзел майстры з усёй Беларусі.

Прадстаўлена нематэрыяльная культурная спадчына Беларусі і на міждзяржаўных форумах і сустрэчах Беларусі і Расіі, Беларусі і Украіны, Беларусі і Польшчы.

Патэнцыял нематэрыяльнай культурнай спадчыны для развіцця культурна-пазнавальнага турызму, а таксама ўплыў турызму на жыццядзейнасць нематэрыяльнай культурнай спадчыны і ўстойлівае развіццё адпаведных супольнасцей патрабуе больш грунтоўнага вывучэння і аналізу на абласным узроўні. У поўнай меры турыстычны патэнцыял нематэрыяльнай культурнай спадчыны выкарыстоўваецца толькі ў асобных раёнах, пакуль што толькі палова нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей мэтанакіравана ўключаны ў разнастайныя турыстычныя праекты. Шматлікія прыклады выдатных мясцовых ініцыятыў і раённых мерапрыемстваў паказваюць, што пры творчым падыходзе ўстаноў культуры да работы з нематэрыяльнай культурнай спадчынай яе рэсурсы могуць быць выкарыстаны для развіцця адметных культурных праектаў і брэндавых мерапрыемстваў, якія садзейнічаюць захаванню культурнай разнастайнасці і ўмацаванню супольнасцей носьбітаў беларускай традыцыйнай культуры.

Матэрыялы для аналізу падрыхтавалі дзяржаўныя ўстановы культуры
[Брэсцкі абласны грамадска-культурны цэнтр](http://okcbrest.by/) (<http://okcbrest.by/>),
[Віцебскі абласны метадычны цэнтр народнай творчасці](https://omcnt.by/) (<https://omcnt.by/>),
[Гродзенскі абласны метадычны цэнтр народнай творчасці](http://gromc.by/) (<http://gromc.by/>),
[Магілёўскі абласны метадычны цэнтр народнай творчасці і культурна-асветнай работы](http://mogomc.by/) (<http://mogomc.by/>),
[Мінскі абласны цэнтр народнай творчасці](https://cultur.by/) (<https://cultur.by/>),
іншыя абласныя і раённыя арганізацыі культуры.

Выказваем вялікую падзяку за ўдзел у анкетаванні!